

Національна академія наук України
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
Науково-теоретичний та практичний журнал

ISSN 1029-7200

№ 6 2000

БІБЛІОТЕЧНИЙ ВІСНИК

LIBRARY NEWS

Титульна сторінка одного з найдавніших реферативних
журналів

Aufrichtige und Unparthenische
Bedancken,
Über
Die JOURNALE,
EXTRACTE

und
Monaths-Schriften,

Worinnen
Dieselben extrahiret, wann es nützlich
suppliret und wo es nöthig emendiret
werden.

Nebst einer Vorrede von der Annehmlichkeit,
Nutzen und Fehler gedachter Schriften.

Erstes Stück.

Steyburg, 1714.

Діна Фоменко,

н. с. сектору естампів та репродукцій НБУВ

О. Смирнова-Россет та її оточення в портретах сучасників (із фондів сектору естампів та репродукцій НБУВ)

Прижиттєвий портрет О. Й. Смирнової-Россет. 1834—1835 рр.
Репродукція з акварелі П. Ф. Соколова

Природа була щедрою до неї, а доля прихильною. Вона мала розум, багатство, здобула чудову освіту, була знатного роду і займала гідне місце у вищому світі. Її оточували люди, які глибоко поважали й любили її.

Йдеться про Олександру Йосипівну Смирнову-Россет (1809—1882). Вона вважала себе українкою, бо народилася в Україні, хоча батьківське коріння було французьке, а мати (німкеня за походженням) мала родинні зв'язки з останнім царем Грузії Георгієм XII. Від Россетів Олександра Йосипівна успадкувала жвавість і дотепність, від Лорерів — витонченість і деякий, властивий німцям, педантизм; від матері — любов до України і музичальність, від грузинських предків (Ціція нових) — східну вроду, емоційний характер і релігійність.

Почувалася добре лише в Україні, в маєтку матері, де на живописних берегах притоки Інгулі Громоклеї пройшло дитинство Олександри¹.

Дім у Петербурзі, осередок культурного життя столиці, був відкритим для друзів, а це — В. А. Жуковський, І. С. Тургенев, М. М. Карамзін, брати І. та К. С. Аксакови, О. С. Пушкін, М. В. Гоголь, М. Ю. Лермонтов та ін. Гостювали в Смирнової-Россет досить часто т. зв. «арзамасці», — П. П. Вяземський, В. Ф. Одоевський, І. А. Крилов, М. І. Гнедич, М. І. Глінка та інші члени літературного гурту.

У салоні Смирнової-Россет кращі представники інтелектуальної еліти Росії читали нові твори, обговорювали театральні прем'єри, художні виставки, періодичні видання, лунала музика. Саме тут прозвучали деякі перші романи М. І. Глинки.

Віртуозна майстерність російського художника П. Ф. Соколова донесла до нас романтичний образ тієї, хто був душею цих вечорів. Пік творчості митця збігся у 1820—30-х роках з розквітом акварельного портрета. Легкими дотиками пензля моделюючи обличчя і широко й вільно трактуючи одяг, митець зумів повною мірою використати колористичні властивості цього графічного жанру. Перед нами, ніби на одному диханні, написаний портрет жінки — чарівної, розумної, граціозної.

У секторі естампів та репродукцій НБУВ зберігається і рідкісний прижиттєвий, 1815 р., портрет М. М. Карамзіна, різцем по міді, що належить руці О. О. Флорова, кращого учня видатного Ігнатія Себастьяна Клаубера. З оригіналу В. А. Тропініна² зроблений під час його перебування в Петербурзі.

Безперечним на культурну атмосферу вітальні Олександри Йосипівни є вплив М. М. Карамзіна, автора журналу «Вестник Европы», 12-томної «Истории государства Российского».

© Фоменко Д. Д., Київ, 2000

Прижиттєвий портрет М. М. Каразіна. 1815 р. Гравюра різцем на міді О. О. Флорова за оригіналом В. А. Тропініна

З Пушкіним О. Й. Россет познайомилася в 1828 р. Між ними одразу склалися добрі дружні стосунки. Поет часто довіряв їй свої задуми, читав нові твори, прислухався до її зауважень і порад. Цінуючи літературні здібності Олександри Йосипівни, він рекомендував їй вести записи і для цього навіть подарував у 1832 р. альбом із влучним віршованим епіграфом. Так, завдячуючи Пушкіну, Россет залишила спогади, які й сьогодні становлять інтерес.

У колекції гравюр НБУВ є кілька прижиттєвих портретів поета. Це портрет на сталі англійського аквареліста і гравера пунктиром Томаса Райта,

Портрет О. С. Пушкіна. Хромолітографія М. К. Брезе з акварелі П. Ф. Соколова

учня М. І. Уткіна, та хромолітографія М. К. Брезе з акварелі П. Ф. Соколова. Відомий фотограф XIX ст. С. Л. Левицький писав: «Я знав Пушкіна в 1832 році й обличчя його запам'ятав добре. Коли мені вперше показали акварель Соколова, я одразу ж сказав: «Це єдиний справжній Пушкін»¹. Додамо лише, що П. Ф. Соколов зробив портрет поета з натури 1836 р., а гравер М. К. Брезе обережно і гранично точно переніс це зображення на кілька каменів, щоб відтворити кольори.

1832 р. О. Й. Россет вийшла заміж за друга О. С. Пушкіна, російського дипломата М. М. Смирнова (згодом калуський, а потім петербурзький

Портрет М. В. Гоголя. Гравюра на сталі за оригіналом О. А. Іванова

Прижиттєвий портрет М. М. Смирнова. 1835 р. Літографія [?] Вернера за оригіналами Франца Крюгера

губернатор). Чоловік Олександри Йосипівни був одним з небагатьох, які ще за життя Пушкіна розуміли значення його як особистості, поета і мислителя.

У колекції аркушевих матеріалів НБУВ зберігається щойно атрибутований рідкісний примірник прижиттєвого літографічного портрета М. М. Смирнова з оригіналу німецького живописця Франца Крюгера⁴.

З 1833 р. в домі Олександри Йосипівни постійно бував і М. Ю. Лермонтов, котрий присвятив їй один із своїх чудових віршів «Без вас хочу сказать вам много», в якому з гіркотою визнає, що зайняти розум цієї жінки він не в змозі.

Портретів поета небагато, тим більше графічних. У колекції сектору естампів та репродукцій НБУВ зберігається один з кращих. Це — витончена робота на сталі з прижиттєвого портрета олією К. А. Горбунова, руки невідомого гравера у Лейпцізі.

Знайомство М. В. Гоголя з О. Й. Россет (були однолітками, обое народилися в Україні) відбулось десь у травні 1831 р. Він відчував себе в товаристві Олександри Йосипівни добре, легко, невимушено (Россет читала йому вірші українською мовою, він їй — свої твори).

Понад 10 років (коли Гоголь жив за кордоном) до самої смерті письменника в 1852 р. продовжувалось їх листування.

Тільки завдяки Смирновій-Россет цар Микола I наказав зробити все, щоб підтримати його, надати грошову допомогу для закінчення другої частини «Мертвих душ».

Під час перебування письменника в Італії (1841) російський художник О. А. Іванов, його приятель,

написав портрет Гоголя олією. Праця належить, безперечно, до найвдалиших, бо вражає не тільки технічною досконалістю, а й умінням передавати індивідуальні риси людини. Гравюра на сталі з цього оригіналу О. А. Іванова зберігається в секторі естампів та репродукцій НБУВ. Другий портрет Гоголя, літографічний, — робота Е. О. Дмитрієва-Момонова, датований 5 березня 1852 р., виконано в притаманній художнику контурній манері⁵.

Олександра Йосипівна Смирнова-Россет пішла з життя 1882 р. З приводу її смерті в газеті «Русь» І. С. Аксаков надрукував статтю. В ній є такі рядки:

«Ім'я її було не тільки дороге кожному, хто мав нагоду особисто знати Олександрю Йосипівну, але відоме й пам'ятне всім, кому безпосередньо близька відданість тій блискучій літературно-суспільній епосі, в якій Пушкін з цілою плеядою поетів був законодавцем і представником, а Смирнова однією із витончених прикрас»⁶ (пер. з рос. — ред.).

¹ А. И. Смирнова и Н. В. Гоголь. Письма к Гоголю Смирновой: 1844—1851 гг. // Рус. старина. — 1888. — Т. 60. — С. 133—134.

² Василий Андреевич Тропинин: Исследования, материалы. — М.: Изобразит. искусство, 1982. — С. 134.

³ Либрович С. Пушкин в портретах. — СПб., 1890. — С. 42.

⁴ Московская изобразительная пушкиниана. Изд. 3-е, перераб. / Авт.—сост.: Л. И. Вуич, Е. В. Муза, Е. В. Павлова. — М.: Изобразит. искусство, 1991. — С. 199—200.

⁵ М. В. Гоголь: Фотовыставка / Автор А. Гордин. — Л.: Художник РСФСР, 1989. — С. 27.

⁶ Русь. — 1882. — № 37. — С. 10.